

บทที่ 2

ทฤษฎี แนวคิด และผลการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

กรอบในการอ้างอิง (Frame of Reference) ในการวิจัยครั้งนี้ได้มาจากการศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และผลการวิจัยด้านต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. บทบาทของหนังสือพิมพ์กับการพัฒนาสังคม
2. ความรับผิดชอบและจริยธรรมของสื่อมวลชนกับสังคม
3. แนวคิดและการวิจัยเกี่ยวกับสื่อมวลชนและพฤติกรรมกรรมการอ่านหนังสือพิมพ์

1. บทบาทของหนังสือพิมพ์กับการพัฒนาสังคม

หนังสือพิมพ์เป็นสื่อสิ่งพิมพ์ประเภทหนึ่งที่มีความสำคัญ และมีอิทธิพลต่อชีวิตความเป็นอยู่ของมนุษย์ และมนุษย์สามารถทราบข่าวสาร เหตุการณ์และสิ่งที่เกิดขึ้นไม่ว่าใกล้ตัวและไกลตัวได้จากหนังสือพิมพ์

"หนังสือพิมพ์" ตามพระราชบัญญัติการพิมพ์ พ.ศ. 2484 ระบุว่า หนังสือพิมพ์หมายความว่า สิ่งพิมพ์ซึ่งมีจำหน่ายเช่นเดียวกัน และออกหรือเจตนาจะออกตามลำดับไป มีกำหนดระยะเวลาหรือไม่ก็ตาม มีข้อความต่อเนื่องกันหรือไม่ก็ตาม

สำหรับงานวิจัยนี้ หนังสือพิมพ์มีความหมายทั่ว ๆ ไปที่ออกจำหน่ายในช่วงระยะเวลาสั้น ๆ เป็นรายวัน ราย 3 วัน หรือรายสัปดาห์ และเป็นหนังสือพิมพ์ที่ออกจำหน่ายมาเป็นระยะเวลานานแล้วจนประชาชนทั่ว ๆ ไปรู้จักและคุ้นเคยกันดี

บทบาทหน้าที่ของหนังสือพิมพ์ ปัจจุบันขอบข่าย บทบาท และหน้าที่ของหนังสือพิมพ์ได้ขยายตัวมากขึ้นตามลำดับ ตามสภาพแวดล้อมของสังคมและธุรกิจที่เติบโตอย่างรวดเร็ว หนังสือพิมพ์ในฐานะสื่อข่าวสารยอดนิยม จึงมีความรับผิดชอบในการให้บริการชุมชนระดับต่าง ๆ ดังนี้

- 1) หนังสือพิมพ์ให้ข้อเท็จจริงที่สำคัญ
- 2) หนังสือพิมพ์ให้การศึกษา
- 3) หนังสือพิมพ์มีอิทธิพลต่อความคิดเห็นของประชาชน
- 4) หนังสือพิมพ์ส่งเสริมและสนับสนุนความเป็นอยู่ที่ดีของชุมชน
- 5) หนังสือพิมพ์เป็นสถาบันย่อยในการให้บริการประชาชน
- 6) หนังสือพิมพ์ผลิตข่าวสารและการโฆษณา
- 7) หนังสือพิมพ์สร้างธุรกิจชุมชน
- 8) หนังสือพิมพ์พิทักษ์และคุ้มกันประชาชน
- 9) หนังสือพิมพ์ปกป้องสิทธิเสรีภาพของประชาชน และ
- 10) หนังสือพิมพ์มีบทบาทในการพัฒนาสังคม กล่าวคือ รัฐจะใช้หนังสือพิมพ์เป็นแหล่งถ่ายทอดข่าวสาร สารที่เป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิต เพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาสู่สังคม (ดร.ณิ หิรัญรักษ์, 2530: 1-10)

พงษ์ศักดิ์ พัคคทวีเชียร บรรณาธิการหนังสือพิมพ์มติชน (2534 : 50, 54) กล่าวในการสัมมนาโครงการกระแสข่าวสารเสริมและการพัฒนาว่า หนังสือพิมพ์เป็นสื่อที่มีบทบาทสำคัญในการสร้างความเข้าใจของผู้อ่านต่อเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นอย่างลุ่มลึก ซึ่งความเข้าใจต่อเหตุการณ์ต่าง ๆ อย่างชัดเจนรอบด้าน นับว่าเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการดำรงอยู่ของคนเราในสังคมที่สลับซับซ้อน

หนังสือพิมพ์ ถือได้ว่าเป็นองค์การพัฒนานอกโครงสร้างอำนาจ (NGO - non government organization) มีหน้าที่พื้นฐานคือ การใช้เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น เพื่อปกป้องผลประโยชน์ของประชาชน ทำหน้าที่เป็นผู้ตรวจตราทั่วไป เพื่อให้ประชาชนได้รับการปฏิบัติจากกลไกของรัฐอย่างยุติธรรม รวมไปถึงการได้รับผลประโยชน์และโอกาสตามอัตราภาพ จากนโยบายของรัฐในด้านต่าง ๆ โดยมองในเชิงการยอมรับของสังคมว่า หนังสือพิมพ์เป็น "คบเพลิงแห่งเสรีภาพ" "ตัวแทนอิสระภาพของประชาชน" หรือ "ผู้ตรวจการในเรื่องสาธารณะประโยชน์" ซึ่งเปรียบเสมือนว่า หน้าที่ของหนังสือพิมพ์ก็คือ หอสังเกตการณ์ หรือ โคมไฟที่ส่องไปยังจุดใดจุดหนึ่งให้สว่างขึ้นท่ามกลางความมืด

ในวงกว้าง หนังสือพิมพ์จัดได้ว่าเป็นสื่อมวลชนประเภทหนึ่งที่มีบทบาทในการพัฒนาสังคมได้ 4 ประการ (บำรุง สุขพรรณ 2530 : 15-22)

1) **การพัฒนาการเมือง** สื่อมวลชนทำหน้าที่เป็นสื่อกลางส่งข่าวสารจากรัฐบาลไปยังประชาชน และในทำนองเดียวกัน ก็รับความคิดเห็นจากประชาชนเสนอขึ้นไปยังรัฐบาล ทำให้ทราบความต้องการของประชาชนได้อย่างถูกต้อง อีกทั้งประชาชนและรัฐบาลจะเกิดความเข้าใจอันดีระหว่างกัน

2. **การพัฒนาการศึกษา** สื่อมวลชนมีหน้าที่จะต้องเสริมสร้างพุทธิปัญญา (intellectual) ให้แก่สมาชิกของสังคม เช่น ราชการทางการศึกษาของมหาวิทยาลัย สุโขทัยธรรมมาธิราช และมหาวิทยาลัยรามคำแหง เป็นต้น

3. **การพัฒนาเศรษฐกิจ** สื่อมวลชนจะให้ความรู้เกี่ยวกับการผลิตใหม่ ๆ ตลอดจนลู่ทางอาชีพต่าง ๆ ทำให้ประชาชนสามารถปรับตัวให้ก้าวหน้าอยู่เสมอ เช่น กรณีตัวอย่างของหนังสือพิมพ์ทางเศรษฐกิจ เป็นลักษณะกลุ่มเป้าหมายเฉพาะที่ให้ความรู้ทางการตลาด เทคโนโลยีทางการสื่อสาร วงการก่อสร้าง ขน และตลาดหลักทรัพย์ เป็นต้น

4. **การพัฒนาด้านสังคม** สื่อมวลชนจะช่วยสื่อความหมายให้บุคคลในสังคมประสานสามัคคีระหว่างคนรุ่นต่าง ๆ อีกทั้งประชาชนในชนบทกับประชาชนในเมืองให้เข้าใจถึงปรากฏการณ์ที่เปลี่ยนแปลงของสังคม ทำให้ความขัดแย้งและความตึงเครียดในทางจิตใจ และทางสังคมลดน้อยลง อีกทั้งยังสร้างค่านิยมที่เหมาะสมกับปัจจุบันด้วย

Kuncik (1985 : 71) ชี้ให้เห็นว่า มีแนวคิด 3 ประการเกี่ยวกับบทบาทของการสื่อสารมวลชนในการเปลี่ยนแปลงสังคม คือ

1. สื่อมวลชนสามารถเร่งกระบวนการพัฒนา โดยการให้การศึกษาและขยายโลกทัศน์ของประชาชน ทำให้ประชาชนพร้อมที่จะเปลี่ยนแปลง
2. สื่อมวลชนเป็นผลจากการพัฒนาเศรษฐกิจ เพราะฉะนั้นจึงไม่มีความสำคัญในกระบวนการพัฒนา
3. สื่อมวลชนไม่ได้ทำให้เกิดการพัฒนา แต่กลับเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนา เพราะสื่อมวลชนยกระดับความต้องการของประชาชนให้สูงเกินกว่าความสามารถที่จะสนองความต้องการนั้น

อย่างไรก็ตาม นักวิชาการบางท่าน เห็นว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมจะไม่เกิดขึ้นจนกว่าสังคมจะมีการเปลี่ยนแปลงทัศนคติและค่านิยมที่ไม่เอื้ออำนวยต่อการพัฒนาอย่างขนานใหญ่เสียก่อน เพราะฉะนั้นบทบาทหลักของสื่อมวลชนเพื่อการพัฒนา ก็คือ การเปลี่ยนแปลงทัศนคติและค่านิยมของประชาชนให้เอื้ออำนวยต่อการพัฒนา (เสถียร เขยประทับ 2531 : 38)

2. ความรับผิดชอบและจริยธรรมของสื่อมวลชนกับสังคม

จริยธรรม หมายถึง ปรัชญาหรือระบบที่เกี่ยวเนื่องด้วยศีลธรรม เป็นหลักประพฤติปฏิบัติสำหรับบุคคลในสังคมใดสังคมหนึ่ง หรือในแขนงวิชาชีพใดวิชาชีพหนึ่ง (สุกัญญา ติระวณิช 2529 : 819)

จริยธรรมเกิดขึ้น เมื่อมนุษย์ได้มารวมกันเป็นชุมชน จึงมีการสร้างหลักปฏิบัติขึ้นมาเพื่อความผาสุกของคนในชุมชนนั้น กาลต่อมา เมื่อมนุษย์ต่างประกอบสัมมนาอาชีพะหลายอย่างหลายแขนง มีทั้งคนดีและคนเลวในแต่ละกลุ่ม จึงมีการตั้งบทจริยธรรมหรือจรรยาบรรณสำหรับบางสายวิชาชีพ เช่น แพทย์ วิศวกร และหนังสือพิมพ์ เป็นต้น

เมื่อวันที่ 6 กรกฎาคม พ.ศ. 2510 สมาคมนักหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทยได้มีมติกำหนดจริยธรรมของนักหนังสือพิมพ์ มีสาระโดยย่อว่า ให้นักหนังสือพิมพ์มีความรับผิดชอบ มีเสรีภาพ มีความเป็นไท มีความจริงใจ มีความเที่ยงธรรม มีใจเป็นนักกีฬา และมีมารยาท ขยายความได้ว่า นักหนังสือพิมพ์จะต้องรับผิดชอบต่อผลประโยชน์อันชอบธรรมของปัจเจกบุคคล สถาบัน ประเทศชาติ ศาสนา และราชบัลลังก์ (สุกัญญา ติระวณิช 2529 : 820)

สื่อมวลชนในฐานะหน่วยหนึ่งในสังคม มีหน้าที่หลักประการหนึ่งคือ จะต้องให้ข่าวแก่ผู้อ่าน เชื่อมโยงความสัมพันธ์ในสังคม และมีเสรีภาพในการให้ข่าวสารอย่างอิสระ ซึ่งเปรียบเสมือนโลหิตที่สูบฉีดไปเลี้ยงร่างกาย แต่หากปราศจากจริยธรรมก็เหมือนกับโลหิตที่ถูกสูบไปเลี้ยงร่างกายนั้นเป็นพิษ จริยธรรมจึงมีความสำคัญต่อระบบสื่อสารมวลชนดังนี้ (สุกัญญา ติระวณิช 2529 : 521-522)

1. เป็นหลักประกันความประพฤติปฏิบัติของสื่อมวลชนให้ถูกต้องด้วยศีลธรรม มีความรับผิดชอบต่อตนเองและผู้อื่น
2. เป็นเกราะของเสรีภาพของสื่อมวลชน
3. เป็นหลักที่เกื้อหนุนสภาพสังคมที่เป็นสุข
4. เป็นหลักที่เกื้อหนุนสังคมที่อดมสติปัญญา
5. สื่อมวลชนที่มีความรับผิดชอบ จะช่วยให้ผู้รับสารเรียนรู้ และรับรู้ความจำเป็นของความรับผิดชอบต่อสังคม

อย่างไรก็ตามความรับผิดชอบต่อสังคมของสื่อมวลชนก็เป็นสิ่งสำคัญเพื่อกำหนดบทบาทและขอบเขตของสื่อมวลชนให้อยู่ภายใต้กรอบของจริยธรรมหรือจรรยาบรรณวิชาชีพ ดังที่ พลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ (2534 : 68) กล่าวว่า "ผู้ที่มีเครื่องมือไม่ว่าจะเป็นปากกาในหน้าหนังสือพิมพ์ หรือปากพูดทางวิทยุ - โทรทัศน์ก็ได้ ย่อมมีโอกาสดีกว่าผู้ไม่มีเครื่องมือดังกล่าว ดังนั้นการใช้สิทธิ์อิสระนั้นจะต้องใช้อย่างรอบคอบ ระมัดระวังไม่ให้ความเป็น "อภิสิทธิ์" "

พงษ์ศักดิ์ พยัคฆวิเชียร (2534 : 59-60) กล่าวว่า iva หนังสือพิมพ์เป็นวิชาชีพพื้นฐาน คือการถ่ายทอดข้อมูลข่าวสาร และทัศนนะความคิดเห็นไปสู่คนในสังคม โดยถือประโยชน์และความต้องการของคนส่วนใหญ่ในสังคมเป็นบรรทัดฐาน ดังนั้นนักหนังสือพิมพ์จะต้องทำงานเพื่อให้บริการแก่สังคมด้วยความสำนึกอยู่ตลอดเวลา เพราะความเป็นสถาบันที่มีอำนาจประชาชาติ ทำให้ความรับผิดชอบต่อหนังสือพิมพ์เหมือนกับความรับผิดชอบต่อสถาบันอำนาจทั่วไป ความสำนึกของหนังสือพิมพ์ ที่จะเป็นสถาบันถ่ายทอดข่าวสาร ด้วยความถูกต้องเที่ยงตรง และมุ่งประโยชน์แก่คนส่วนใหญ่ของสังคม เกี่ยวข้องกับคนหลายฝ่าย อันได้แก่ คนในวิชาชีพหนังสือพิมพ์เอง ประชาชน ผู้อ่านและรัฐบาล

ความรับผิดชอบต่อสังคมของสื่อมวลชนอาจพิจารณาได้จากทฤษฎี 5 ทฤษฎีต่อไปนี้
(สมควร กวียะ 2529 : 896-907)

1. **ทฤษฎีเสรีนิยม** ให้สื่อมวลชนทำหน้าที่ควบคุมรัฐบาล เจ้าหน้าที่ของรัฐ พรรคการเมือง โดยการสอดส่องวิพากษ์วิจารณ์ เป็นเครื่องมือแสดงความคิดเห็นของบุคคล เน้นการให้ข่าวสาร ความคิดเห็น ความบันเทิง และการโฆษณาสินค้าโดยเสรี
2. **ทฤษฎีอำนาจนิยม** สื่อมวลชนอยู่ภายใต้อำนาจของรัฐบาล องค์กรของรัฐ เป็นเครื่องมือส่งเสริมสนับสนุนนโยบายของรัฐบาล เน้นการให้การศึกษา การแสดงความคิดเห็น และโฆษณาสินค้าภายใต้กรอบแห่งนโยบาย
3. **ทฤษฎีสังคมนิยมแบบคอมมิวนิสต์** ให้สื่อมวลชนมีความรับผิดชอบต่อสังคม มีหน้าที่ต่อสังคมตามที่รัฐและพรรคคอมมิวนิสต์กำหนด โดยอาศัยหลักการและปทัสถานทางการเมืองที่กำหนดไว้
4. **ทฤษฎีสื่อสารพัฒนาการ** ให้สื่อมวลชนมีความรับผิดชอบต่อการพัฒนา เศรษฐกิจ และสังคม โดยยอมรับหลักการและภาระในการพัฒนา เศรษฐกิจและสังคมด้วยการเผยแพร่ข่าวสาร ความคิดเห็น และการให้การศึกษาในทิศทางสนับสนุน ช่วยอนุรักษ์และพัฒนา เผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมของชาติ และให้ความสำคัญกับการแลกเปลี่ยนข่าวสารกับประเทศกำลังพัฒนา
5. **ทฤษฎีความรับผิดชอบต่อสังคม** ให้สื่อมวลชนรายงานเหตุการณ์ประจำวัน เฉพาะในส่วนที่มีความหมายด้วยความจริง ความครบถ้วน และความหลักแหลม เป็นแหล่งแลกเปลี่ยนข้อวิพากษ์วิจารณ์ต่าง ๆ ฉายภาพที่แท้จริงของกลุ่มต่าง ๆ ที่เป็นส่วนประกอบของสังคม มีความรับผิดชอบต่อการเสนอและความกระจ่างเกี่ยวกับเป้าหมายและค่านิยมในสังคม และสื่อมวลชนต้องเปิดโอกาสอย่างเต็มที่ให้มีการรับรู้ข่าวสารประจำวันอย่างทันต่อเหตุการณ์

3. แนวคิดและการวิจัยเกี่ยวกับการเปิดรับสื่อมวลชนและพฤติกรรมการอ่านหนังสือพิมพ์

ลินเนอร์ (Daniel Lerner 1958 : 56-60) ให้คำจำกัดความเปิดรับสื่อมวลชนว่าหมายถึง อัตราส่วนของประชาชนที่มีวิทยุ จำนวนจำหน่ายหนังสือพิมพ์ และจำนวนผู้ที่นั่งดูภาพยนตร์ต่อประชาชน 1000 คน

คุณภาพชีวิตประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ" พบว่า สื่อมวลชนที่อาจารย์เปิดรับชมมากที่สุดคือ โทรทัศน์ และน้อยมากหรือแทบไม่เคยเปิดรับเลยคือ วิทยุทัศน์และภาพยนตร์ โดยอาจารย์เห็นว่าโทรทัศน์เป็นสื่อที่มีบทบาทสำคัญเป็นอันดับหนึ่ง ในด้านต่าง ๆ ซึ่งได้แก่ โฆษณาการ ที่อยู่อาศัย สุขภาพอนามัย ความปลอดภัย ฯลฯ และสื่อที่มีบทบาทต่ำมากหรือแทบไม่มีบทบาทเลยคือ วิทยุทัศน์และภาพยนตร์

นรินทร์ บุญชู (2519 : บทคัดย่อ) ศึกษาวิจัยเรื่อง "การศึกษาความสนใจในการอ่านหนังสือพิมพ์ฉบับภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ของนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย" พบว่า นิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยร้อยละ 68.8 อ่านหนังสือพิมพ์เป็นประจำทุกวัน โดยร้อยละ 85.9 ให้เหตุผลในการอ่านว่า เพื่อให้ทันต่อเหตุการณ์ ร้อยละ 60.3 อ่านเรื่องที่สนใจก่อนแล้วค่อยอ่านเรื่องอื่น ๆ และหนังสือพิมพ์รายวันที่นิยมอ่านมากที่สุด ตามลำดับคือ ไทยรัฐ ประชาชาติธุรกิจ เดลินิวส์ และหนังสือพิมพ์ประชาธิปไตย นอกจากนี้ เนื้อหาที่ได้รับความสนใจมากที่สุดคือเรื่องการเมือง เรื่องเศรษฐกิจ เรื่องการศึกษา เรื่องราชการ กีฬา และอาชญากรรม ตามลำดับ